

Тіні забутих предків (скорочено)

Михайло Коцюбинський

"Іван був дев'ятнадцятою дитиною у гуцульській родині Галійчуків". Ще дитиною він відрізнявся від інших: "...Іван все плакав, кричав по ночах, погано ріс і дивився на неньку таким глибоким, старече розумним зором, що мати в тривозі одвертала од нього очі".

Ті очі ніби бачили щось приховане від інших: "Дивиться перед себе, а бачить якесь далеке і не відоме нікому..." Мата з полегкістю відпускала Івана з хати, і він ішов у гори, у ліс, де йому було затишно, де усе було зрозуміле й рідне. Мати навіть побоювалась, чи не підмінили її дитину: "Не "сокопилася" баба при злогах, не обкурила десь хати, не засвітила свічки — і хитра бісиця встигла обміняти її дитину на своє бісеня". Бо син краще почувався серед природи, у лісі, ніж у хаті біля людей. Світ здавався йому казкою, "повною чудес, таємничою, цікавою і страшною". Іван семи років "умів знаходити помічне зілля — одалеп, матриган і підойму, розумів, про що канькає коня [рід коршуна], з чого повстала зозуля, і коли оповідав про все ж вдома, мати непевно позирала на нього: може, воно до нього говорить?" Знання про світ природи і світ людини якось швидко стали йому доступні, зрозумілі. "Знав, що на світі панує нечиста сила, що арідник [злий дух] править усім, що в лісах повно лісовиків, які пасуть там свою маржинку [худоба]: оленів, зайців і серн; що там блукає веселий чугайстир [міфічна лісова істота], який зараз просить стрічного в танець та роздирає нявки; що живе в лісі голос сокири. Вище, по безводних далеких недеях [диких верхівках гір], нявки розводять свої безконечні танки, а по скелях ховається щезник".

Коли хлопець підріс, його послали пасти корів. Там, на пасовиську, Іван вивчився від старших грати на сопілці. Та ті звичайні пісні не задовольняли його — у ньому жили інші мелодії, "неясні і невловимі". Це була чарівна музика рідної природи: "З—за галузки смереки виглядали зажурені гори, напоєні сумом тіней од хмар, що все стирали біду усмішку царинок [обгороджених сінокосів близько до оселі]. Гори щохвилини міняли свій настрій: коли сміялась царинка, хмурился ліс. І як трудно було вдивитись в те рухливе обличчя гір, так трудно було дитині спіймати химерну мелодію пісні, що вилась, тріпала крильцями коло самого вуха і не давалась".

Одного разу Іван зайшов далеко у гори і раптом почув ту жадану тиху музику. Але хто ж грав у цьому безлюдному місці? Іван повернувся і скаменів: "На камені, верхи, сидів "той", щезник, скривив гостру борідку, нагнув ріжки і, заплющивши очі, дув у флюяру". Іван хотів тікати — і не зміг; хотів кричати — голоса нема. Але ось голос з'явився, а той щезник раптом пропав. Кинувся Іван бігти вниз, і біг, доки не впав без сили. Потім, прийшовши до тями, Іван спробував повторити мелодію, але вона довго не давалась. Але хлопець починав ще і ще. І нарешті "лісом попливла чудна, не відома ще пісня, радість вступила у його серце, залляла сонцем гори, ліс і траву, заклекотіла в потоках, підняла ноги в Івана і він... закружился у танці". Душа і серце співали у хлопця. "На сонячній плямі полянки, що закралась в похмуре царство смerek, скакав

біленький хлопчик, немов метелик пурхав зі стебла на стеблину, а обидві корови — жовтаня і голубаня, просунувши голови межі галузки, привітно дивились на нього, жуючи жуйку, та зрідка дзвонили йому до танцю". У лісі знайшов Іван те, чого шукав.

"Вдома, в родині, Іван часто був свідком неспокою і горя. За його пам'яті вже двічі коло їх хати трембітала трембіта, оповіщаючи горам і долам про смерть: раз, коли брата Олексу роздушило дерево в лісі, а вдруге, коли браччін Василь, файний веселий легінь, загинув у бійці з ворожим родом, посічений топірцями".

Тут не було спокою. Людьми опанували ненависть і злість. Стара ворожнеча існувала між родом Палійчуків, до якого належав Іван, і родом Гутенюків. Ніхто вже не міг точно пригадати, звідки пішла ворожнеча, але й досі всі кипіли злістю й завзяттям.

Насправді сім'я Івана була невелика. З двадцяти дітей вижили лише п'ять, а "решта п'ятнадцять спочило на цвинтарі біля церковці". Всі в родині любили ходити до церкви, особливо на храмові свята. Там можна було зустрітися з дальніми родичами, а інколи і "пустити кров" Гутенюкам. У ці дні Палійчуки надягали найкращу одержу, сідлали коней і гірськими стежками відправлялись до церкви. І плаї ніби—то розцвітали червоними маками: то йшли святочно прибрані гуцули.

Одного разу, повертаючись з храму, два ворогуючі роди зустрілись і сталася бійка між Гутенюками і Палійчуками. Іван не зрозумів, як воно сталося, та коли побачив, якупав його батько, "як підтята смерека", кинувся у бійку. В запалі бійки вдарив дівча, "що тряслось з жаху біля самого воза". Іван здогадався, що це "Гутенюкова дівка", та почала тікати, він наздогнав її, шарконув за пазуху і роздер сорочку. Звідти впали не землю нові кісники, які він вкинув у річку. "Тоді дівчинка, зігнута вся, подивилась на нього спідлоба якимсь глибоким зором чорних матових очей і спокійно сказала:

— Нічьо... В мене є другі... май ліпші".

Так зав'язалась розмова, і дівчинка вийняла цукерку й поділилась нею з Іваном. Він завагався, але узяв. "Тепер вони вже сиділи рядочком, забувши про вереск бійки... а вона оповідала йому, що зветься Марічка, що пасе вже дроб'єта (вівці)... а погляд її чорних матових очей м'яко поринав у Іванове серце..."

На другий день після бійки помер батько Івана, старий Палійчук. І тяжкі часи наступили в його родині. Але в пам'яті Івана не смерть батька жила, а зустріч із дівчинкою, що, скривджена ним безвинно, "повним довір'я рухом" дала йому половинку цукерки. Іванові дуже хотілося знову побачити Марічку. І він зустрівся з нею, коли пас корови, а вона вівці. Відтак вони зустрічались щоразу, пасуючи овець і корів, і це була їхня таємниця.

"Білі ярки, забившись у холодок під смереку, дивились дурними очима, як качались по мхах двоє дітей, дзвонячи в тиші молодим сміхом. Втопившись, вони забирались на біле каміння і лячно зазирали звідти у прірву, з якої стрімко підіймався у небо чорний привид гори і дихав синню, що не хотіла тануть на сонці. В щілині поміж горами летів в долину потік і тряс по каміннях сивою бородою. Так було тепло, самотньо і лячно у віковичній тиші, яку беріг ліс, що діти чули власне дихання. Але вухо уперто ловило і побільшало до найбільших розмірів усяких згук, що мусив жити в лісі, і їм часом

здавалось, що вони чують чийсь хід потайний, глухе гупання барди, хекання втомлених грудей".

Так росли вони серед потоків і лісів, чисті і наївні. Але дитинство минуло, і Іван "був уже легінь, стрункий і міцний, як смерічка, мастив кучері маслом, носив широкий черес і пишну кресаню. Марічка теж вже ходила в заплітках, а се значити мало, що вона вже готова й віддатись". Вони не пасли більше ягнят, а зустрічались лише на свято та у неділю. "Сходились коло церкви або десь в лісі, щоб стариня не знала, як кохаються діти ворожих родів. Марічка любила, коли він грав на флюярі. Задуманий все, встромляв очі кудись поза гори, неначе видів, чого не бачили другі, прикладав мережану дудку до повних уст, і чудна пісня, якої ніхто не грав, тихо спадала на зелену отаву царинок, де вигідно послали свої тіні смереки". І здавалося їм, що на світі тільки дві барви: "в зеленій — земле, в блакитній — небо". І серед цього зелено—блакитного світу лише вони двоє. "Марічка обзивалась на груфлюяри, як самичка до дикого голуба,— співанками. Вона їх знала безліч. Звідки вони з'явилися — не могла б розказати. Вони, здається, гойдалися з нею ще у колисці, хлюпались у купелі, родились у її грудях, як сходять квітки самосійні по сіножатях, як смереки ростуть по горах... Марічка і сама вміла складати пісні".

Поезія Іванових мелодій спліталася з летючими віршами Маріччиних коломийок. Вони покохали один одного. "Вона давно вже була Іванкова, ще з тринадцяти літ. Що ж в тому дивного було? Пасучі вівці, бачила часто, як цап перчить козу або баран валує вівці,— все було так просто, природно, відколи світ світом, що жадна нечиста думка не засмітила їй серця".

Марічка часто питала, чи будуть вони у парі назавжди, адже їхні сім'ї ніколи цього не дозволять. Та Іван запевняв, що й питати родичів не буде, бо Марічка мусить бути його. На танцях запропошував їй відверто і "наче на злість старині він на танцях вимахував дівкою так, що аж постали розсідались".

Однак усе складалось не так, як гадав Іван. Газдівство його руйнувалося, і треба було йти в найми. "Мушу йти в полонину, Марічко,— сумував він заздалегідь". Марічка покірно погоджувалась, хоч їй було дуже сумно. І той сум виливала у співанках:

Ізгадай мні, мій миленький, Два рази на днину. А я тебе ізгадаю Сім раз на годину.

Вона втішала сама себе, що обов'язково буде дивитися на гори, то може, й побачить його: "Як муть мряки сідати на гори, я сяду та й си заплачу, що не видно, де пробуває милий. А як в погожу річку зазоріє небо, я му дивитись, котра зірка над полонинков — тому бачить Іванко... Тільки співати залишу".

Але Іван радив їй не втрачати веселості й співати. Обіцяв повернутися швидко. Він слухав її пісні і думав, що вона засіяла співанками своїми і ліси, і гори, і полонини. Увесь світ навколо нього бринить її піснями. "Але прийде пора, він поверне до неї, і вона знов позбирає співанки, щоб було одбуть чим весілля..."

* * *

Відтак теплим весняним ранком Іван пішов на полонину. "Іван піднімався все вище.. ..Ліси уступали місце гірським сіножатям, м'яким і повним. Іван брів серед них,

як по озерах квіток, нагинаючись часом, щоб закосичить кресаню [капельюх] жмутком червоної грані або блідим вінком не-вістульки.

<... >

А стежка вела все далі... Тут були тиша, великий спокій природи, строгість та сум.

<... >

Полонина! Він вже стояв на ній, на сій високій луці, вкритій густою травою".

А у долині, вкритій від вітру, знайшов Іван стаю [дерев'яний намет для вівчарів]. Тут, серед гір, Іван разом з іншими мав доглядати худобу, що її зганяли на літо сюди з різних сіл. Кожен знав свою справу і мав тут свої обов'язки. Чоловіки ставилися до них як до священних. "Тим часом ватра розгоралась на полонині. Повним поваги рухом, як давній жрець, підкидав ватаг до неї сухі смереки та свіжу хвою, і синій дим легко здіймався над нею...

Полонина починала своє життя живим негасимим вогнем, що мав її боронити од всього лихого".

День згас, і Микола—спузар, що повинен був усе літо слідкувати за ватрою, покликав вівчарів вечеряти.

* * *

"Яка ж тото полонинка повесні весела, як овечки у ню ідуть із кожного села!.."

Ватаг чутливо прислухався і ніби чув, як сходяться отари худоби сюди, на полонину, як оживають гори віддихання і тупоту отар. І ось уже вони тут усі. І тоді ватаг впав на коліна і підняв руки до неба. "За ним схилились до молитви вівчарі й люди, що пригнали маржину. Вони прохали у Бога, щоб вівця мала гаряче серце, як гарячий вогонь, який переступала, щоб Господь милосердний заступив християнську худібку на росах, на водах, на всіх переходах од всякого лиха, звіра і припадку. Як допоміг Бог зібрати худібку до купи, щоб так допоміг усю людям віддати.

Ласкаво слухало небо простосердечну молитву, добродушно хмурився Бескид, а вітер, пролітаючи далі, старанно вичісував трави на полонині, як мати дитячу голівку..."

* * *

Дні спливали за днями в щоденній праці, у труднощах вівчарського життя. Та серед щоденних турбот згадує Іван Марічку. Як вона, чи співає ще своє пісні?

"Ой, як будуть вівчарики Білі вівці пасти, Будуть мої співаночки За кресаню класти...— згадується йому милий дівочий голос, і він зриває квітку та закосичує нею кресаню". "Гірське повітря прополоскало груди, хочеться їсти. І як самотно! Стоїш тут маленький, як бадиллина у полі. Під ногами зелений острів, що його обливають блакитні води далеких гір. А там, по суворих диких верхах, десть у безводах, в безслихах, гніздиться всяка мара, ворожа сила, з якою тяжко боротись. Лиш одно — сокотися..." Поволі тягнеться час. За день Іван геть стомлюється. Але уві сні приходить до нього Марічка. Він сам до себе говорить, що то не вона, але щось його ніби тягне за Марічкою. Від сну він прокинувся раптом, почувши крик худоби. Серце його калатало. І ось нарешті трембіта сповіщає, що кошари чекають на вівці.

* * *

На полонині усі зібрались, щоб видоїти овець та кіз. Звичним рухом Іван хапає вівцю за хребет і тягне до себе понад широку дійницю, що поступово наповнюється молоком. "Іванові руки безперестанку мнуть тепле овече вим'я, одтягають дійки, а по руках в нього тече молоко, що пахне лосом і підіймає з дійниці масну солодку пару.. ..Жалібно плаче мокра отара по сей і той бік струнки, падають в загороду знесилені вівці, а густе молоко дзвінко дзюрчить в дійницю та затікає теплим струмочком аж за рукав".

* * *

"Опустіли кошари. Тиша і пустка". Починається нова дія — сироваріння. Ватаг схиляється над молоком, "розщобає поволі рукава і по сам лікоть занурює в нього свої голі, зарослі волоссям руки. І так застигає над молоком.

Тепер має бути тихо у стаї, двері замкнені, і навіть спузар не сміє кинуть оком на молоко, поки там твориться щось, поки ватаг чаклує... Тільки по легкому рухові жил на ватагових руках помітно, що насподі в посуді од-бувається щось. Руки оживають потроху, то підіймаються вище, то опускаються нижче, закруглюють лікті, щось плещуть, бгають та гладять там всередині, і раптом здна посуду, з—під молока, підіймається кругле сирове тіло, що якимсь чудом родилось. Воно росте, обертає плескати боки, купається в білій купелі, само біле і ніжне, і коли ватаг його виймає, зелені родові води дзвінко стікають в посуду". Після цього відчиняють двері навстіж і сповіщають трембітою, "щодень скінчився миром, щобудзьому вдався, кулеша готова і струнки чекають на нове молоко".

* * *

Багато пригод зазнав Іван тим літом. Раз ніби бачив, як з одинокої смереки в лісі виступив якийсь чоловік і вибігли за ним серни, яких той пас із допомогою ведмідя. Іван показував на те диво іншим, але ніхто нічого подібного не бачив. "Часто негура [туман] заставала вівці в половині. У густій мряці, білій, як молоко, все пропадало: небо, гори, ліси, пастухи.. ..Вівці сивим туманом котились попід ногами, а далі пропадали й вони.. ..Так вони розгубили кілька овець". Зрідка до вівчарів приходили люди з долини, розповідали нехитрі новини сільського життя. А вечорами вівчарі збиралися біля багаття і "зголоднілі за літо без "челядини" [жінки], вели безконечні масні розмови".

Іван же кликав Миколу і прохав його розповісти якусь казку, бо той багато їх знав. Так Іван коротав ночі.

* * *

Микола захворів, і Іван замість нього пильнував ватри, варив для всіх кулешу. Та серце його неспокійне. Обсіли його сумні думи, важкі сні, у яких йому ніяк не зустрітися з Марічкою. Бо "у ту мить, коли Іван ось—ось має почути м'яке тіло Марічки на своїх грудях, з лісу виходить з риком ведмідь, а білі вівці мечуться вбік і одділяють його од Марічки". Інколи ж так Іванові ставало погано середтиші, холоду та самоти, що здавалося ніби—то "щось велике, вороже душить його, ся затверділа тиша, байдужий

спокій, сей сон небуття". А одного разу він почув тихий голос: "Іва—а!" Так кликала його Марічка. "Марічка? Де вона взялась? Прийшла на полонину? Вночі? Заблудилась і кличе?"

Чи, може, йому причулось? Ні, вона тут". Він побіг навпростець туди, звідки чувся голос, і застиг над прірвою навкруги туман. Чи то був її голос?

* * *

Працював Іван на полонині, аж поки та зовсім не спустіла. Розібрали хазяї худобу, "одтрембітали своє трембіти, лежать стоптані трави, а вітер осінній заводить над ними, як над мерцем".

* * *

"Недаремно Іван поспішав з полонини: він не застав Марічки живою. За день перед сим, коли брала Черемош, взяла її вода. Несподівано заскочила повінь, моті габи [хвилі] збили Марічку з ніг, кинули потім на гоц [во-допад] і понесли поміж скелі в долину. Марічку несла ріка, а люди дивились, як крутять нею габи, чули крики і благання і не могли врятувати".

Іван цьому не повірив. Він гадав, що це вигадки Гугенюків, що зізналися про їхнє кохання й заховали від нього Марічку. А коли всі почали твердити водно те саме, пішов шукати берегом її тіла. Мусило ж десь її прибити. В одному селі знайшли якесь тіло, але Іван не міг впізнати в ньому Марічки — воно було стерте річним камінням, розпухло й посиніло.

Тоді великий жаль охопив Івана. Він хотів був і собі скочити зі скелі у "крутіж". Але потім зненавидів ріку настільки, що вуха затуляв, аби не чути її зрадливого шуму, "що прийняв в себе останнє дихання його Марічки". Він блукав горами, не темлячи себе від туги. Так пробув у лісі довго, живився ягодами й водою з потічків. "Потому щез — люди гадали, що він загинув з великого жалю", дівчата навіть пісню склали про їхнє з Марічкою кохання.

Але через шість років Іван раптом з'явився. "Худий, зчорнілий, багато старший од своїх літ, але спокійний. Оповідав, що пастушив на угорському боці. Ще з рік отак походив, а відтак оженився. Треба ж було ґаздувати". Іван після весілля виглядав навіть задоволеним. "Його Палагна була з багацького роду, фудульна [горда, пихата, зарозуміла], здорова дівка, з грубим голосом й властою шиєю".

Любила вона багате, пишне вбрання, але була добра ґаздиня і помагала у щоденних турботах чоловікові. Іван же одержав можливість працювати коло худоби: "Тепер він мав коло чого ходити. Не був жадний багатства — не на те гуцул жие на світі,— саме плекання маржинки сповняло радістю серце. Як дитина для мами — такою була для нього худібка". А головне — і думки його були зайняті худобою: то він турбувався про сіно, то про захист худібки від звіра, від відьом. Скрізь була небезпека. А більш усіх їм докучала сусідка Хима: "Чого вона тільки не виробляла, ота родима відьма! Перекидалась у полотно, що біліло смерком попід лісом, повзла вужем або котилась горбами прозорим клубком. Співала, нарешті, місяць, щоб було темно, як йде до чужої худоби. Не один присягався, що бачив, як вона терницю доїть: заб'є у неї

чотири кілки, неначе дійки,— і надоїть повну дійницю".

А з іншого боку сусідом був Юра, про якого казали, що він богує. "Він був як бог, знаючий і сильний, той градусник і мольфар [злий дух, чаклун]. У своїх дужих руках тримав сили небесні й земні, смерть і життя, здоров'я маржинки й людини, його боялись, але потребували всі".

Як боронити худобу у таких обставинах — то був щоденний клопіт Івана. Він працював, не піднімаючи очей від землі. Бо коли піднімав очі, то найменша зелена царинка відразу ж нагадувала йому Марічку. В душі його знов бринів забутий голос:

-Ізгадай мні, мій миленький,

Два рази на днину, А я тебе ізгадаю Сім раз на годину...

Тоді Іван кидав усе і десь пропадав. Палагна сердилась на нього, та він їй нічого не пояснював. А провини відчував хіба що перед худобою: "Приносив їй хліба чи грудку солі. З довірливим риком тяглася до нього його білання або голубаня, висувала теплий червоний язик і разом з сіллю лизала руки. Вогкі блискучі очі приязно дивились на нього, а теплий дух молочного вим'я та свіжого гною знову вертали втрачений спокій і рівновагу".

Життя його тісно сплелось з життям худоби. Він відчував щось батьківське по відношенню до ягнят, корів. "Чи кохав він Палагну? Така думка ніколи не займала його голови". Іван був ґаздою, Палагна — доброю ґад-зинею, і хоч не було в них дітей, так була худоба — чого ще треба?

Палагна стала ще повнішою і червонішою, носила багаті хустки і стільки намиста на шиї, що заздрощі переповняли сусідських жінок. Разом Іван і Палагна їздили і до міста, і до церкви. "До них теж приїздили чесні ґазди в гостину... Засідали за мережаний стіл, тяжкі в своїм овечім убранні, і споживали вкупі свіжу кулешу та гусянку гостру, од якої облазив язик.

Так йшло життя.

Для праці — будні, для ворожіння — свято".

На свят—вечір Іван завжди був у дивнім настрої. У всіх його діях було щось священне, неначе божу службу служив. "Клав Палагні живий вогонь для вечері, стелив сіно на стіл та під столом і з повною вірою рикав при тім, як корова, бляев вівцею та ржав конем, аби велася худоба. Обкурював ладаном хату й кошари, щоб одігнати звіра й відьом, а коли червона од метушні Палагна серед курива того ознаймляла нарешті, що готові усі дванадцять страв, він, перше ніж засісти за стіл, ніс тайну вечерю худобі. Вона першою мусила скоштувати голубці, сливи, біб та логазу, які так старанно готувала для нього Палагна. Але се було не все. Ще годилось закликать на тайну вечерю усі ворожі сили, перед якими берігся через ціле життя.

Брав в одну руку зі стравою миску, а в другу сокиру і виходив надвір. Зелені гори, убравшись у білі гуглі [рід верхнього одягу у гуцулів з білого сукна], прислухались чуйно, як дзвеніло на небі золото зір, мороз блискав срібним мечем, потинаючи згуки в повітрі, а Іван простягав руку у сю скуту зимою безлюдність і кликав на тайну вечерю до себе всіх чорникнижників, моль-фарів, планетників всяких, вовків лісових та

ведмедів. Він кликав бурю, щоб була ласкава прийти до нього на ситі страви, на палені горілки, на вечерю святу, але вони не були ласкаві і ніхто не приходив, хоч Іван спрощував тричі. Тоді він закликав їх, щоб не з'явилися ніколи,— і легко зітхав".

В цей вечір вони запрошували до вечері душі померлих, що пропали, втопились у воді, про яких ніхто не знав, і тому вони чекали лише вечора святого, щоб хто про них згадав. Перш ніж сісти, продували лаву, щоб не привалити якусь душу. Іван, молячись, був певен, що за плечима в нього стоїть Марічка й плаче, схилившись. А вночі, прокинувшись, Іван ніби чув, як сам Бог питає у худоби, чи добре ставиться до неї ґазда, чи годує, чи добре пильнує.

Палагна ставилася до ворожіння суто практично: воно мало допомогти вберегти худобу, збільшити достаток. Відтак промовляла до худоби, до ватри, як до істот розумних.

"Так йшло життя худоб'яче й людське, що зливалось до купи, як два джерельця у горах в один потік".

* * *

"Завтра велике свято. Теплий Юра одбирає от холодного Дмитра ключі світові, щоб править землею.. ..Завтра — весна, день радості й сонця... і Палагна вирішила поворожити. Для того ще на світанку, роздягнувшись догола, пішла на царинку, де ще на Благовіщення "закопала у муравлисько сіль, булку й намісто". Нарешті вона спинилася під буком, солодко потягнулась, але в ту ж мить її наче скувало щось. То був погляд Юри. Їх сусід, мольфар, планетник Юра дивився на жінку, а вона не мала сили й поворухнутися. "Врешті у ній ворухнулася злість. Пропало ціле ворожіння!" Але все стояла у напруженому чеканні чогось. Отямилася лише коли той підійшов зовсім близько і стиснув їй руку. Тоді закричала і втекла. Та палкі, наче "дві чорні жаринки, очі Юри переслідували її скрізь. Вона боялася мольфара і разом з тим цікавилася усім, що про нього говорили. І мимоволі порівнювала з чоловіком: "Щось було важке у ньому, якась жура його гризла та ослабляла тіло, щось старе, водянисте світилось в його стомлених очах. Помітно худ, ставав байдужий. Ні, Юра кращий".

Та гордість не давала Палаті бодай заговорити з Юрою, хоч думки щоразу звертались до нього: "Він був могутній, потужний, все знав. Од його слова гинула зразу худоба, сохла й чорніла, як дим, людина, він міг послати смерть і життя, розігнати хмару і сперти град, вогнем чорного ока спопелить ворогів і запалити в жіночому серці кохання. Він був земним богом, той Юра, що хтів Палагни, що простягав по неї руки, в яких тримає світові сили".

І ось одного разу Палагна захотіла відвідати корів у лісі, бо сон, що бачила, віщував їй недобре. Аж раптом найшла "важка синьо—біляста хмара", що мала принести град. Палагна по—своєму уявляла походження граду, вважаючи, що то чорнокнижники сікли лід десь по замерзлих озерах у горах, а душі страчених збирали його в мішки та мчали з ними на хмарах розсівати лід по землі. Отак роздумуючи, Палагна помітила чоловіка, що боровся з вітром. Вперто дерся він на скелі і нарешті піднявся на вершок гори. Вона впізнала Юру. "Став проти хмари, одна нога наперед, і склав руки на

грудях. Закинув назад бліде обличчя і вперся похмурим оком у хмару. Стояв так довгу хвилину, а хмара ішла на нього. І раптом сильним рухом він кинув кресаню на землю. Вітер зараз звів її в долину і підхопив на голові в Юри довге волосся. Тоді Юра підняв до хмари ціпок [палиця], що тримав у руці, і крикнув у синій клекіт:

"Стій! Я тебе не пускаю!.." Навкруги блискали блискавки, вітер здіймав його волосся і одяг, але Юра стояв непохитно. Деякий час Паланга спостерігала цей дивний двобій, коли хмара ніби спинилася, хоч не хотіла підкорятися, а Юра закликав її йти "у безвісті, у провалля", але не на сіножаті, бо пропаде худоба. Нарешті хмара скорилася і "розв'язала мішки" з градом над річкою, а Юра, відвернувши бюру, впав знесилений. До нього прибігла Палагна, сяча, як сонце, і з турботним питанням: "Цитобі, Юрочку, не сталось чого лихого?.." І з того дня вона стала "любаскою" Юри.

* * *

Іван дивувався, чого це Палагна стала ще краще одягатися, навіть у будні. Інколи кудись щезала й поверталася пізно. А потім вже й відверто цілувалася з Юрою у корчмі.

"Всі говорили про Палагну та Юру, чув і Іван, але приймав усе байдуже. Як мольфар, то й мольфар. Палагна цвіла й веселилась, а Іван нидів і сох, втрачаючи силу. Він сам дивувався тій зміні. Що сталося з ним? Сили покидали його, очі, якісь розпорошені й водянисті, глибоко запались, життя втратило смак. Навіть маржинка не давала колишньої втіхи. Чи йому пороблено що, хто урік? Не мав до Палагни жалю, навіть кривди не чув у серці, хоч бився за неї з Юром". Бився не зі злості, а так годилося, бо спровокував його побратим Семен, що вдарив Юру першим, дорікнувши за дружину Івана. Юра ледве не вбив Івана, але їх розборонили, і все залишилося, як і було. Іван худнув, втратив апетит і одного разу побачив, як на обійсті в Юри мольфар тримав перед Палатою глиняну ляльку і тикав у її пальцями, примовляючи: "Б'ю кілок тут,— шептав зловісно, — і сохнуть руки та й ноги. В живіт — карається на живіт; не годен їсти..." Іван зрозумів, що то вони проти нього змовляються, схотів убити

обох на місці, але раптом замість злості на нього зійшли спустошення і байдужість. Він пішов, не знаючи куди. "Куди він йшов? Не міг навіть згадати. Блукав без мети, злавив на гори, спускався і підіймався, куди ноги носили. Нарешті побачив, що сидить над рікою. Вона клекотіла та шуміла під ногами у того, ся кров зелена зелених гір, а він вдивлявся без тями в її бистрину, аж нарешті в його стомленім мозку засвітилась перша ясніша думка: на сім місці брела колись Марічка. Тут її взяла вода. Тоді вже згадки самі почали зринати одна по одній, наливати порожні груди". Він сидів над річкою й знову чув голос Марічки, її співаночки, бачив її миле обличчя, згадував її щирі ласкавість, і туга знову охоплювала його серце. Бо тепер усе минуло, нічого нема. І ніколи не повернеться. Колись Марічка, а тепер він... "Вже його зірка ледве тримається в небі, готова скотитись. Бо що наше життя? Як блиск на небі, як черешневий цвіт... нетривке й дочасне".

Втома повалилася на нього, і залишилося лише бажання нарешті спочити, від усього.

* * *

Одного разу Іван прокинувся від того, що його будила Марічка й гукала із собою. "Він глянув на неї і анітрошки не здивувався. Добре, що Марічка нарешті прийшла".

Вони здіймалися вгору, хоч була вже ніч, Іван виразно бачив її обличчя. Він не питав, куди вони йдуть, йому було так добре з нею. А Марічка питала: "Чогось так змарнів? Ци ти недужий?" А він охоче відповідав, що банував за нею. Вони йшли, не знаючи куди, і все згадували минуле і все ті згадки були про їхнє кохання. "Він бачив перед собою Марічку, але йому дивно, бо він разом з тим знає, що то не Марічка, а нявка. Йшов поруч із нею й боявся пустити Марічку вперед, щоб не побачить криваву діру ззаду у неї, де видно серце, утробу і все, як се у нявки буває". Але він гнав від себе цю думку і йшов, тулячись до Марічки і відчуваючи тепло її тіла. Вона нагадала йому їх першу зустріч, дитячі забави, холодні купелі у потоках, співанки і страхи, гарячі обійми і муку розлуки — всі ті милі дрібнички, що гріли серце.

"Свідомість його двоїлась. Чув, що коло його Марічка, і знав, що Марічки нема на світі, що се хтось інший веде його у безвісті, у недеї, щоб там загубити. А проте йому добре було, він йшов за її сміхом, за її щебетанням дівочим, не боячись нічого, легкий і щасливий, яким був колись".

Усі його клопоти, усі турботи, страх смерті, Палагна і ворожий мольфар кудись відійшли, наче їх і не було ніколи. Він почувався знову молодим і щасливим, він ішов усе далі, забираючись у холодний і непривітний глиб верховинних лісів. От вони й на полянці. Нараз Марічка здригнулася, стала, прислухаючись з тривогою, а потім раптом щезла. Іван розіклав ватру, щоб вона не заблукала, сів на пеньок й став чекати. І ось у лісі почувся тріск. Він думав, що то Марічка, й радо піднявся їй назустріч. Але то був якийсь чоловік. "Він був без одежі. М'яке темне волосся покривало все його тіло, оточало круглі і добрі очі, заклінилося на бороді і звисало на грудях. Він склав на великий живіт зарослі вовною руки і підійшов до Івана.

Тоді Іван зразу його пізнав. Се був веселий чугайстир, добрий лісовий дух, що боронить людей од нявок. Він був смертю для них: зловить і роздере".

Чугайстир відразу спитав Івана, куди побігла нявка, а Іван з острахом зрозумів, що це ж він питає про Марічку. І серце його закалатало: ось чого вона зникла. Він відповів, що не знає, а сам думав, як би йому найдовше затримати чугайстира, щоб Марічка встигла втекти якнайдалі. Тим часом чугайстир грівся коло ватри, поглядаючи на Івана, і раптом запропонував: "Може б, ти трошки пішов зо мною у танець?" Іван радо погодився. "Іван тупнув на місці, виставив ногу, струснув усім тілом і поплив в легкім гуцульським танці. Перед ним смішно вихилявся чугайстир. Він прижмурював очі, поцмокував ротом, трусив животом, а його ноги, оброслі, як у ведмедя, незграбно тупцали на однім місці, злипались і розгинались, як грубі обіддя. Танець, видимо, його зогрівав".

Дивним був той танець біля лісового вогнища. Іванові надавала снаги думка про спасіння Марічки, і він щоразу підбадьорював лісового духа, а той уже втомився, спітнів і запросився припинити танець. Тоді Іван, що вже тяж стомився, був увесь

мокий, запропонував зіграти на флаері. Він заграв ту саму пісню, яку колись підслухав у щезника в лісі. Чугайстир аж млів, заплющивши очі, підкидаючи п'яти. Нарешті вони обидва повалилися на траву, засапавшись. Затим лісовик подякував Іванові та й пірнув у хашу. Іван знову залишився сам. Але ж де була Марічка? Їйому так треба було бачити дівчину, говорити з нею. "Іван мав ще багато їй розказати. Він чув потребу оповісти їй ціле своє життя, про свій тусок за нею, безрадісні дні, свою самотність серед ворогів, нещасливе подружжя..." Іван подався у гущину шукати Марічку. Нараз почув її голос десь ззаду. Треба було вертатися назад. Він поспішав, стукався коліньми об смереки, відводив гілля і жмурич очі. Блукав довго, але не міг знайти полянки. Раптом він знову почув Марічкін голос: "Іва—а!.." Голос бринів десь з—під ніг, з провалля. Іван нарешті зрозумів, що треба спуститися швидше вниз. Він ще подумав, як вона змогла злізти звідси, бо тут же найкрутіше. А голос Марічки все кликав його, і він спускався, шукаючи підпору, кваплячись, примовляючи: "Іду, Марічко! Іван забув обережність, скакав по камінню, калічив руки і ноги, але поспішав на той рідний голос. І раптом відчув, що чорна безодня тягне його вниз. "Чорна важка гора розправила крила смerek і вмить, як птах, пурхнула над ним у небо, а гостра смертельна цікавість опекала мозок: об що стукнеться голова? Почув ще тріск кості, гострий до нестерпучості біль, що скорчив тіло,— і все розпливлось в червоному вогні, в якому згоріло його життя..." Леж живого на другий день знайшли його пастухи.

"Сумно повістувала трембіта горем про смерть.

Бо смерть тут має свій голос, яким промовляє до самотніх кичер. Били копитами коні по каменистих пляях, і постолі шуршали у п'їтьмі ночі, як з леговищ людських, загублених в горах, поспішали сусіди на пізні вогні. Згинали перед тілом коліна, складали на груди мерцеві гроші — на перевіз душі — і мовчки засідали на лави. Мішали сиве волосся з вогнем червоних хусток, здоровий рум'янець з жовтим воском зморщених лиць.

Смертельне світло сплітало сітку однакових тіней на мертвім і на живих обличчях. Драглили вола багатих ґаздинь, тихо сяли старечі очі перед повагою смерті, мудрий спокій еднав життя і смерть, і грубі запрацьовані руки важко лежали у всіх на колінах". Палагна добре і вправно голосила, примовляючи до померлого чоловіка. Сусіди почали згадувати про різні епізоди, пов'язані з небіжчиком: один з ним пастушив разом на полонині, другий ще десь працював. Годилося потішити самотню душу, розлучену з тілом.

А нові гості все йшли і йшли, товклися вже й біля порогу.

"Чи не багато вже суму мала бідна душа? Така думка, видимо, таїлась підвагою гнітучого смутку, бо од порога починався вже рух. Ще несміливо тупали ноги, пхалися лікті, гуркотів часом ослін, голоси рвалися та мішалися в глухому гомоні юрми. І ось раптом високий жіночий сміх гостро розтяв важкі покрови суму, і стриманий гомін, наче полемінь, бухнув з—під шапки чорного диму".

Почалася забава. Молоді голоси перегукувалися, пропонуючи один одному "купити

зайця", називали один одного то носатим, то горбатим, то кривим. І вже ті, що прийшли останніми, повернулися спиною до тіла, і усмішки з'явилися на їх обличчях. "Один за одним гості вставали з лавок та розходились по кутках, де було весело й тісно". А у кутках вуст мерця застигло гірке міркування: що наше життя? "Як блиск на небі, як черешневий цвіт..." Вже про тіло забули. Молодиці цілувалися з чужими чоловіками, а ті обіймали чужих жінок. У хаті ставало все веселіше, а на подвір'ї почалися веселі ігрища. І навіть старі приймали участь у забаві. "Поміст двигнів у хаті під вагою молодих ніг, і скакало на лаві тіло, трясучи жовтим обличчям, на якому усе ще грала загадкова усмішка смерті.

На грудях тихо бряжчали мідяні гроші, скинуті добрими душами на перевіз.

Під вікнами сумно ридали трембіти".